

Developing a Practical Guide for the Integrated Fourth Grade Elementary Curriculum and Validating it from the Teachers' Point of View

Narges Mirshekar¹, Parvin Ahmadi^{*2}, Parvin Samadi²

1. M.A in Curriculum, Department of Educational Administration and Planning, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Educational Administration and Planning, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

Corresponding author: *Parvin Ahmadi*

Received:2023/09/23

Accepted:2023/11/23

Published:2023/12/18

Abstract

Background and Objectives: In the age of technology, the learner must see the application of what he has learned in life. Due to the benefits of integrated curriculum, many education systems have turned to integration. In the curriculum design of Iran, integration is theoretically proposed in the national curriculum document, if it should be implemented at the classroom level. For this purpose, it is necessary for teachers to acquire sufficient knowledge and skills regarding integrated curriculum. Therefore, this research is trying to take a step towards increasing the awareness of teachers about the implementation of integrated curriculum by compiling the integrated curriculum practice guide.

Methods: In this research, qualitative approach and content analysis method were used. The research community was textbooks and teacher's manuals of the fourth grade. In order to validate, a semi-structured interview was used. The research population was the fourth grade primary teachers of Golestan province, Kalaleh city. 12 of these teachers were selected by purposive sampling method. After conducting the interview, the findings were provided to the teachers to confirm the validity of the conducted interview.

Findings: The concepts and skills of this fourth grade were extracted and then the close categories were placed in a group and formed the themes. Then, the compiled guide was provided to expert teachers and necessary modifications were made according to the opinion of these teachers.

Conclusion: According to the opinion of the teachers, it is possible to implement the action guide compiled in the classroom and it can help to deepen learning.

Keywords: curriculum practice guide, Integrated curriculum, primary school, Fourth grade, Curriculum development.

مقاله پژوهشی

تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی و اعتبارسنجی آن از دیدگاه معلمان

نرگس میرشکار^۱، پروین احمدی^{۲*}، پروین صمدی^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۲. دانشیار برنامه درسی، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

*نویسنده مسئول: پروین احمدی | دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۲ | پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۲ | انتشار: ۱۴۰۲/۰۹/۲۷

چکیده
<p>زمینه و اهداف: در عصر تکنولوژی یادگیرنده باید کاربرد آموخته‌ها را در زندگی ببیند. اما برنامه‌درسی موضوع‌محور پاسخگوی این نیازها نیست. با توجه به مزایای برنامه‌درسی تلفیقی بسیاری از نظام‌های تعلیم و تربیت به تلفیق روی آورده‌اند. در طراحی برنامه‌درسی ایران تلفیق به‌طور نظری در سند برنامه‌درسی ملی مطرح است در صورتی که باید در سطح کلاس درس عملی شود. بدین منظور لازم است معلمان، دانش و مهارت کافی را نسبت به برنامه‌درسی تلفیقی بدست آورند. از این رو، این پژوهش درصدد است با تدوین راهنمای عمل برنامه‌درسی تلفیقی گامی به سوی افزایش آگاهی آموزگاران درباره اجرای برنامه‌درسی تلفیقی بردارد.</p>
<p>روش‌ها: در این پژوهش از رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوا استفاده شد. جامعه پژوهش کتاب‌های درسی و کتاب‌های راهنمای معلم پایه چهارم ابتدایی بود. جامعه با نمونه هم‌پوشانی دارد. مفاهیم و مهارت‌های این پایه چهارم ابتدایی استخراج گردید و سپس مقوله‌های نزدیک به هم در یک گروه قرار گرفته و مضامین را تشکیل دادند. به منظور اعتبارسنجی، از مصاحبه نیمه‌ساختارمند استفاده شد. جامعه پژوهش معلمان پایه چهارم ابتدایی استان گلستان شهرستان کلاله بودند. ۱۲ تن از این معلمان به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. پس از انجام مصاحبه، یافته‌ها در اختیار معلمان قرار گرفت تا اعتبار مصاحبه‌ی انجام شده تایید گردد.</p>
<p>یافته‌ها: مضامین بدست آمده عبارتند از: توانا باش- ما و دیگران- طبقه‌بندی و مقایسه داده‌ها- جهان زیبا- اندازه‌گیری کن- خلاق شو- خدای مهربان را بهتر بشناس- ایران عزیز- نام‌آوران علمی، ادبی و مذهبی- اقتصاددان کوچک- محله- سلامت باش</p>
<p>نتیجه‌گیری: مهارت‌ها و مفاهیم پایه چهارم ابتدایی مضامین تلفیقی را تشکیل می‌دهند. طبق نظر معلمان امکان اجرای راهنمای عمل تدوین شده در کلاس درس وجود دارد و می‌تواند بر تعمیق یادگیری کمک کند.</p>
<p>کلمات کلیدی: راهنمای عمل برنامه درسی، برنامه درسی تلفیقی، دوره ابتدایی، پایه چهارم، تدوین برنامه درسی</p>

مقدمه

در عصر حاضر، با گسترش ارتباطات و آماج اطلاعات، نیازهای انسان نیز گسترده و پیچیده تر شده است. از این رو، نظام‌های آموزشی نیز باید دچار تحولاتی شوند تا پاسخگوی نیاز انسان‌ها باشند چراکه در دنیای امروز انتقال صرف دانش سودی برای انسان و جامعه نخواهد داشت.

طبق نظر ساختن گرایان^۱، برنامه ریزی درسی علاوه بر اهداف و مقاصد یادگیری باید به نیازهای یادگیرندگان و فرایند یادگیری نیز توجه ویژه‌ای داشته باشد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۵). برنامه درسی موضوع محور که سالیان طولانی است در کشور اجرا می‌شود به نیازهای یادگیرندگان و مسائل اجتماعی توجه کافی نداشته (احمدی، سبحانی‌نژاد و امیری، ۱۳۹۴) و از این رو، نظام تعلیم و تربیت را در مسیر خلق دانش قرار نمی‌دهد. این در حالی است که دانش‌آموزان مقطع ابتدایی با داشتن روحیه‌ای مستعد برای آموختن، فرصت مناسبی برای نهادینه کردن ارزش‌های انسانی و مهارت‌های زندگی دارند؛ به طوری که با فراهم کردن زمینه‌های مناسب، این آموزه‌ها بر قلب آنان نقش می‌بندد (غلامیان و همکاران، ۱۳۹۹).

امروزه، برنامه درسی‌ای موفق است که در آن یادگیرنده با اهمیت تلقی شود و به‌دوراز محدودیت‌های رشته‌ای و با نگاهی کل‌نگر، موضوعات درسی را با مسائل واقعی مرتبط سازد و دید جامعی به یادگیرنده دهد. در این صورت یادگیرنده می‌تواند به خلق دانش برسد و در زندگی عملکرد خوبی داشته باشد (هاشم‌نژاد، خنجرخانی و حیدرزادگان، ۱۳۹۸).

در آغاز قرن بیستم متفکران تعلیم و تربیت در مسیر تلفیق برنامه درسی^۲ گام نهادند اما روند مسلط در این قرن مبتنی بر رویکرد تک رشته‌ای، تکثر دروس و برنامه درسی رشته محور^۳ بود (ریبعی و همکاران، ۱۳۹۹). در حالی که تلفیق کوششی برای ایجاد ارتباط، اتصال و نهایتاً یکپارچگی در تجارب یادگیری دانش‌آموزان است. در واقع، برنامه درسی تلفیقی^۴ به معنای فاصله گرفتن از الگوی سنتی برنامه درسی است (مهرمحمدی، ۱۳۹۱). تلفیق به معنای سازگار شدن و باهم آمدن است و با جداسازی موضوعات درسی و تخصصی کردن آن‌ها مخالف است. تلفیق برنامه درسی ریشه در دیدگاه‌های فیلسوفانی چون افلاطون، ارسطو و کانت دارد. آن‌ها همواره به دنبال پیوند بین حوزه‌های دانشی مختلف بودند. تمرکز اصلی در تلفیق برنامه درسی این است که منابع برنامه درسی بر اساس مسائل و دغدغه‌های زندگی مطرح شوند؛ در نتیجه، بر مفهوم خویشتن و اجتماع تأکید دارد (ضرغام بروجنی و همکاران، ۱۴۰۰). شومیکر^۵ و همکاران بیان می‌کنند که برنامه درسی تلفیقی به‌گونه‌ای سازمان‌دهی می‌شود که خطوط موضوعی را قطع می‌کند و با کنار هم قرار دادن جنبه‌های مختلف برنامه درسی بر حوزه‌های وسیع یادگیری تمرکز می‌کند. در این نوع برنامه درسی تدریس به روشی جامع، تعاملی و منعکس‌کننده دنیای واقعی است (کلینتون و همکاران^۶، ۲۰۲۰).

صاحب‌نظران زیادی در حوزه برنامه درسی تلفیقی به مطالعه پرداختند و با توجه به فلسفه و نگرش متخصصان این حوزه، رویکردهای مختلفی در برنامه درسی تلفیقی وجود دارد. برنامه درسی مضمون مدار^۷ یا برنامه درسی

1. Constructivists
2. Curriculum Integration
3. Discipline Based Curriculum
4. Integrated Curriculum
5. Shoemaker
6. Clinton at al
7. Thematic Curriculum

مبتنی بر مضامین دانشی و فرایندی از جمله رویکردهای مهم در برنامه درسی است. برنامه درسی بین‌رشته‌ای^۱ که در آن رشته‌های مختلف حول محور یک مرکز سازمان‌دهی مشترک، اعم از یک مفهوم، موضوع، مسئله یا مضمون^۲ تنظیم می‌شوند، برنامه درسی بین‌رشته‌ای محتوا محور می‌گویند. به عبارت دیگر تلفیق حول محور مضامین دانشی است (احمدی، ۱۳۹۰). به‌طور مثال، برای آموزش مفهوم «بازیافت» مواد درسی مختلف مانند علوم تجربی، هنر، تربیت‌بدنی، فارسی و مطالعات اجتماعی هر کدام به‌نوعی به این مسئله می‌پردازند و جنبه‌های مختلف این مفهوم را در برمی‌گیرند.

علاوه بر تلفیق محتوا محور، در برنامه درسی تلفیقی باید به تلفیق مهارت‌ها و فرایندها نیز توجه کرد. در برنامه درسی بین‌رشته‌ای فرایند محور، سازمان‌دهی حول محور یک فرایند یا یک مهارت است. در واقع، در این نوع برنامه درسی دانش‌آموز با فراگیری مهارت یا فرایند توانایی لازم را در فهم موقعیت‌ها و حل مسائل مشابه کسب می‌کند (احمدی، ۱۳۹۰). به‌عنوان مثال یک شکل تلفیق مهارت محور مضمون «ما و دیگران» است. در این مضمون مواد درسی مختلف مانند فارسی، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان، قرآن و تربیت‌بدنی به جنبه‌های گوناگون این مضمون می‌پردازند. در این صورت دانش‌آموز چگونگی ارتباط با دیگران را به‌عنوان یک مهارت اساسی می‌آموزد.

بنابراین، برنامه درسی تلفیقی فرصت‌هایی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند که نه تنها موضوع و مسئله را کشف کنند، بلکه به کاربرد آن در زندگی واقعی نیز بپردازند. آنچه در جامعه امروز نیاز است، پرورش قوه تفکر، خلاقیت، تخیل و مهارت همکاری است که با شناسایی پیوند میان موضوعات درسی^۳، این مهم تحقق می‌یابد. در این صورت است که به وجوه مختلف زندگی دانش‌آموز توجه می‌شود و در نتیجه، به درک عمیقی از روابط متقابل در جامعه می‌رسد (الگیس جونوویسیوس و همکاران^۴، ۲۰۲۱). هم‌چنین، در برنامه درسی تلفیقی تلاش می‌شود ویژگی چابکی و پویایی در برنامه مدارس تزریق شود و توان واکنش سریع و پاسخگویی به مسائل روز در دانش‌آموزان تقویت گردد (زابلی منفرد، ۱۳۹۸).

یادگیری تلفیقی مؤثر به ایجاد فرصت‌های گسترده برای دانش‌آموزان کمک می‌کند تا مفاهیم به‌هم‌پیوسته را ببینند و دست به خلق دانش بزنند. بنابراین، نتایج یادگیری ممکن است معنی‌دارتر از این باشد که فقط از طریق تمرین در پاسخ به علائم و سیگنال‌های معلم به‌طور جداگانه ارائه شود. این به دنبال آن چیزی است که توسط زیس^۵ (۱۹۷۶) گفته شد که یادگیری تلفیقی نمای کلی از این است که چگونه تجارب یادگیری دانش‌آموزان به‌صورت یک کل منجمد در می‌آید. در نتیجه لازم است موضوعات درسی به هم مرتبط باشند تا تجارب آموزشی یادگیرنده به کل منسجم و معنادار منجر شود. در واقع، برنامه درسی تلفیقی شرایطی را فراهم می‌کند تا دانش‌آموزان مشکلات پیچیده اطراف خود را به‌طور کامل درک کنند (اکیب و همکاران^۶، ۲۰۲۰). داشتن نگاه جامع و کامل به مسائل موجب واکنش سریع به مسائل روز می‌شود که از دستاوردهای برنامه درسی

---

1. Interdisciplinary Curriculum
 2. Theme
 3. Subjects
 4. Algis Junevicius at al
 5. Zeiss
 6. Ekib at el

تلفیقی است. ماهرزاده و نورآبادی (۱۳۹۳) اشاره می‌کنند که تأثیر تلفیق در اثربخشی برنامه درسی در دو حوزه دانش محتوایی و نگرش نمایان است. رهایی از برنامه درسی موضوعات مجزا^۱ و پیوند بین رشته‌های علمی و ایجاد مضامین کاربردی و مؤثر در زندگی افراد موجب تغییر در نگرش و پرورش شهروندانی آگاه و مسئولیت‌پذیر می‌شود.

پژوهش‌های متعددی در ارتباط با تأثیر برنامه درسی تلفیقی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان انجام شده است که به چند نمونه آن اشاره می‌شود. طلوعی‌خیبری و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی «تأثیر برنامه درسی تلفیقی بر یادگیری درس علوم تجربی و مهارت تربیت‌بدنی در پایه پنجم ابتدایی» پرداختند. در این پژوهش دو گروه دانش‌آموز وجود داشت. گروهی که به صورت برنامه درسی مجزا آموزش دیدند و گروهی که از طریق تلفیق درس علوم تجربی با مهارت‌های تربیت‌بدنی مورد آموزش قرار گرفتند. طبق این پژوهش، تلفیق درس علوم با فعالیت‌های حرکتی، همراه با یادگیری بهتر درس علوم، در درازمدت می‌تواند باعث بهبود تندرستی جامعه هدف و علاقه‌مندی دانش‌آموزان به رشته‌های ورزشی و شکوفایی استعدادهای آنان شود. متین‌فر و کیان (۱۳۹۹) در پژوهشی به «بررسی اثربخشی برنامه درسی تلفیقی هنر بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی» پرداختند. این پژوهش نشان می‌دهد اجرای برنامه درسی تلفیقی می‌تواند باعث افزایش عملکرد دانش‌آموزان در حیطه شناختی و حیطه عاطفی (سطح دریافت) گردد. آرشاد و همکاران^۲ (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی «تأثیر تلفیق رویکرد تدریس علوم و مهندسی بر پیشرفت دانش‌آموزان» پرداختند. در این پژوهش، رویکرد آموزشی استم^۳ (تلفیق علوم، فناوری، مهندسی و ریاضیات) به عنوان روش دارویی است برای ایجاد انگیزه در فرایند یاددهی-یادگیری. استفاده از روش استم تا حد قابل توجهی فرایند یادگیری را بهبود بخشیده و دانش‌آموزان انگیزه بیشتری برای یادگیری پیدا کرده‌اند. الغمدی^۴ (۲۰۱۷) به بررسی «تأثیر برنامه درسی تلفیقی ریاضیات و علوم با کاربردهای مهارت‌های زندگی بر پیشرفت تحصیلی در یک مدرسه ابتدایی در عربستان» پرداخته است. نتایج نشان داد اجرای برنامه درسی تلفیقی نتیجه مثبتی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان داشته است.

مطالعه بین‌المللی پیشرفت سوادخواندن (پرلز، ۲۰۲۱) پنجمین دور از مطالعات بین‌المللی است که از سال ۲۰۰۱ و به فاصله زمانی پنج ساله با هدف سنجش پیشرفت سوادخواندن دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی اجرا می‌شود. نتایج آزمون پرلز ۲۰۲۱ نشان می‌دهد که عملکرد دانش‌آموزان ایرانی پایین‌تر از نقطه وسط مقیاس پرلز می‌باشد. البته اکثر کشورهای خاورمیانه و در حال توسعه در بخش پایین نقطه وسط مقیاس پرلز قرار دارند. اما نکته قابل توجه عملکرد بسیار پایین دانش‌آموزان ایرانی در بین کشورهای خاورمیانه و در حال توسعه است. بطوری‌که از بین ۱۳ کشور منطقه که در مطالعه پرلز ۲۰۲۱ شرکت داشتند ایران در جایگاه یازدهمی قرار گیرد. (مرکز مطالعات پرلز، ۲۰۲۱) این در حالی است که در سال‌های اخیر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تدوین گشت و در راستای عمل به این سند کتب درسی دچار تغییر و تحولات شدند. اما همانطور که اشاره شد این تغییرات نتوانسته‌است تأثیر شگرفی بر عملکرد دانش‌آموزان گذارد. بنابر پژوهش حیدرزادگان و

1. Separated Subjects

2. Arshad & et al

3. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics)

4. Alghamdi

همکاران (۱۳۹۷) استفاده از رویکرد تلفیقی می‌تواند منجر به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در سه حیطه دانشی، عاطفی و مهارتی شود. اما رویکرد تلفیقی در طراحی برنامه‌های درسی ایران چندان مورد توجه واقع نشده است. از این رو، چنانچه برنامه درسی تلفیقی در ایران از سطح کلان و تئوری به سطح برنامه درسی اجرایی و خرد گرایش پیدا کند و با کارگردانی معلم، به عنوان تسهیلگر، به منصف ظهور برسد، معلم در اجرای برنامه درسی مسئولیت بیشتری خواهد داشت تا تعمیق یادگیری در دانش‌آموزان ایجاد شود. (احمدی، ۱۴۰۰). اما موضوع مهم این است که معلمان به عنوان مجریان اصلی برنامه درسی تلفیقی کمتر با تلفیق برنامه درسی آشنا بوده‌اند در اجرای آن با ابهام روبرو هستند (احمدی، رجبی و محسنی، ۱۴۰۰) از این رو، این پژوهش درصدد است با ارائه راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی در پایه چهارم ابتدایی مسیری را در جهت اجرای بهتر و مناسب‌تر برنامه درسی تلفیقی در این پایه برای معلمان پیشنهاد کند.

پژوهش مهدیزاده‌دایو (۱۴۰۰)، جلال‌پور (۱۳۹۹)، اسماعیلی (۱۳۹۹) و انوری (۱۳۹۹)، به تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی در پایه‌های دوم، سوم و اول و پنجم ابتدایی پرداخته‌اند که هر کدام نیز، کم و بیش، متفاوت از دیگری عمل کرده‌اند. اما، پژوهشی به تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی در پایه چهارم ابتدایی و بررسی دیدگاه معلمان در این رابطه نپرداخته است. از این رو، در این پژوهش اهداف زیر موردنظر است:

- تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه چهارم ابتدایی
- تدوین طرح درس تلفیقی پایه چهارم ابتدایی
- اعتبارسنجی راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه چهارم ابتدایی از دیدگاه معلمان

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است و از لحاظ رویکرد کیفی است. با توجه به اهداف پژوهش حاضر برای تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه چهارم ابتدایی از روش تحلیل محتوا و برای اعتبارسنجی آن از روش زمینه‌یابی و انجام مصاحبه نیمه ساختارمند استفاده شده است.

در این پژوهش برای تحلیل محتوا، جامعه اطلاعاتی پژوهش، تمام کتاب‌های درسی پایه چهارم ابتدایی و کتاب‌های راهنمای معلم این پایه است. هدف این پژوهش بررسی اهداف و مفاهیم و مهارت‌های کل کتاب‌های درسی و یافتن مضامین مشترک است. از این رو، نمونه با جامعه منطبق است. جامعه شامل کل کتاب‌های درسی و کتاب‌های راهنمای معلم پایه چهارم ابتدایی که شامل ۷ کتاب درسی آموزش قرآن، هدیه‌های آسمان، فارسی، نگارش، مطالعات اجتماعی، ریاضی و علوم تجربی و ۸ کتاب راهنمای معلم قرآن، راهنمای هدیه‌های آسمان، راهنمای فارسی و نگارش، راهنمای مطالعات اجتماعی، راهنمای ریاضی، راهنمای علوم تجربی، راهنمای هنر و راهنمای تربیت‌بدنی هستند.

ابزار پژوهش، چک لیست تحلیل محتوا بود. هریک از درس‌های کتاب‌ها دارای اهدافی است. با مطالعه کتاب‌های راهنمای معلم هر کدام از دروس اهداف آن مشخص شد. سپس، بر اساس اهداف، مفاهیم و مهارت‌های هر کدام از کتاب‌های درسی جمع‌آوری شده و در جدولی محقق ساخته (چک لیست پژوهشگر) وارد شد. از جمله

مفاهیم درس قرآن وحدت مسلمانان، درس هدیه‌های آسمان مهم‌ترین وظایف مسلمانان در قبال همسایگان، در درس فارسی و نگارش کلمات هم اوا، در درس مطالعات اجتماعی محله و مقررات آن، در درس علوم تجربی مدار موازی-متوالی و انواع سنگ‌ها، در درس ریاضی الگوهای عددی و هندسی، در درس هنر رنگ، بافت و در درس تربیت‌بدنی اجزای آمادگی جسمانی و مواد غذایی موردنیاز بدن است.

از جمله مهارت‌های درس قرآن، روخوانی صحیح آیات کتاب درسی و انجام تیمم، درس هدیه‌های آسمان اقامه نماز جماعت، درس فارسی و نگارش فن بیان و زیبانویسی، درس علوم تجربی، مشاهده دقیق، طبقه‌بندی یافته‌ها، درس مطالعات اجتماعی، خرید بر اساس نیاز و بودجه، درس ریاضی، محاسبه ذهنی عملیات ساده ریاضی و استفاده درست از ماشین حساب، درس هنر قصه‌گویی، درس تربیت‌بدنی مهارت‌های اساسی والیبال و فوتبال است.

سپس، به هر کدام از مفاهیم و مهارت‌ها کدی اختصاص پیدا کرد. کدگذاری به روش استقرایی و از داده‌های خام استخراج شد. در کدگذاری اولیه ۲۸۳ کد حاصل شد که با طبقه‌بندی بعضی از کدها ۱۰۵ مقوله به دست آمد. مقوله‌های مرتبط و نزدیک به هم در یک مضمون قرار گرفتند و مجموعاً ۱۲ مضمون تشکیل شد.

ابزار پژوهش برای اعتبارسنجی، مصاحبه نیمه سازمان یافته بود. در ابتدا، راهنمای تدوین شده به همراه توضیحات کلی درباره محتوا و راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه چهارم ابتدایی خدمت معلمان مورد هدف ارسال شد. پس از مطالعه فایل توسط مصاحبه شونده، پژوهشگر سوالات خود را از مصاحبه شونده پرسید و در خلال مصاحبه اگر نکته دیگری نیز خارج از سوالات مطرح شده عنوان می شد مورد بحث قرار می گرفت. به منظور اعتبار مصاحبه، یافته‌های حاصل از مصاحبه در اختیار مصاحبه شونده‌گان قرار گرفت و مورد تایید قرار گرفت.

در آخر، برای اعتبارسنجی راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی تدوین شده نیز، جامعه مورد نظر تمام معلمان استان گلستان شهرستان کلالة است که سابقه تدریس در پایه چهارم ابتدایی را داشته و با برنامه درسی تلفیقی آشنایی داشتند و برای نمونه‌گیری از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است و در نهایت، به منظور اعتبارسنجی راهنمای عمل تدوین شده؛ ۱۲ نفر از معلمان خبره انتخاب شدند.

جدول ۱. مشخصات جامعه پژوهش

صفحات	درس‌ها	فصل‌ها	عنوان کتاب
۱۱۵	۱۵ درس	-	کتاب آموزش قرآن
۱۱۸	۱۹ درس	-	کتاب هدیه‌های آسمان
۱۵۱	۱۷ درس	۷ فصل	کتاب فارسی
۱۱۱	۱۷ درس	۷ فصل	کتاب نگارش
۹۹	۲۲ درس	۶ فصل	کتاب مطالعات اجتماعی

۱۰۶	۱۳ درس	-	کتاب علوم تجربی
۱۵۲	-	۷ فصل	کتاب ریاضی
	کتاب های راهنمای معلم پایه چهارم ابتدایی		
صفحات	بخش یا فصل		عنوان کتاب
۱۳۸	۲ بخش		راهنمای قرآن
۱۶۷	۴ فصل		راهنمای هدیه های آسمان
۲۱۸	۲ بخش		راهنمای فارسی و نگارش
۱۵۲	۲ بخش		راهنمای مطالعات اجتماعی
۲۰۰	۵ فصل		راهنمای ریاضی
۱۳۶	۲ فصل		راهنمای علوم تجربی
۱۸۴	۳ بخش		راهنمای هنر
۹۴	۲ بخش		راهنمای تربیت بدنی

جدول ۲: مضامین استخراج شده از کتاب های درسی و کتاب های راهنمای معلم پایه چهارم ابتدایی

کتاب ها	درس ها	عنوان مضمون
قرآن درس ۷	آشنایی با خط قرآن کریم	توانا باش
قرآن درس ۸	داستان حضرت زکریا و مریم	
قرآن درس ۱۳	آیاتی از سوره نمل	
هدیه های آسمان درس ۱۹	خدا چون از تو ممنونم	
ریاضی فصل یک	اعداد و الگوها	
ریاضی فصل سه	ضرب و تقسیم	
علوم درس یک	زنگ علوم	
راهنمای تدریس هنر	همه‌نگی چشم و دست	
مطالعات اجتماعی درس ۴	نقشه محله‌ی ما	
مطالعات اجتماعی درس ۶	جهت های جغرافیایی	
قرآن درس ۵	حروف مقطعه	ما و دیگران
قرآن درس ۹	آیاتی از سوره بقره	
فارسی درس ۴	ارزش علم	
فارسی ۱۴	ادب از که آموختی؟	
فارسی درس ۱۵	شیر و موش	
هدیه های آسمان درس ۵	سخنی که سه بار تکرار شد	
هدیه های آسمان درس ۶	حرمی با دو گنبد	
هدیه های آسمان درس ۱۳	خاله نرگس	
هدیه های آسمان درس ۱۷	اسب طلایی	
راهنمای تدریس هنر	اجرای نمایش	
راهنمای تدریس تربیت بدنی	مزیت حضور در جمع و ورزش تیمی	طبقه بندی و مقایسه داده ها
علوم درس ۲	مخلوطها در زندگی	
علوم درس ۶	سنگها	
علوم درس ۱۱	بی مهره ها	
ریاضی فصل ۲	کسر	
ریاضی فصل ۵	عدد مخلوط و عدد اعشاری	
ریاضی ۶	شکل های هندسی	

ریاضی فصل ۷	آمار و احتمال	
فارسی درس ۳	راز نشانه‌ها	
مطالعات اجتماعی درس ۵	زندگی در شهر و روستا	
مطالعات اجتماعی درس ۱۶	آب و هوا	
راهنمای تدریس هنر	انواع خط	
قرآن درس ۳	آیاتی از قرآن کریم	
فارسی درس یک	آفریدگار زیبایی	
فارسی درس ۲	کوچ پرستوها	
علوم درس ۳	انرژی، نیاز هر روز ما	
علوم درس ۸	آسمان در شب	
علوم درس ۱۲	گوناگونی گیاهان	جهان زیبا
مطالعات اجتماعی درس ۱۵	کوه‌ها و دشت‌های زیبا	
مطالعات اجتماعی درس ۱۷	نواحی آب و هوایی ایران	
مطالعات اجتماعی درس ۱۸	پوشش گیاهی و جانوری	
مطالعات اجتماعی درس ۱۹	از محیط زیست مراقبت کنیم	
راهنمای تدریس هنر	ارتباط با طبیعت از طریق چاپ دستی	
	با برگ	
ریاضی فصل ۲	کسر	
ریاضی فصل ۴	اندازه‌گیری	اندازه‌گیری کن
علوم درس ۵	گرما و ماده	
مطالعات اجتماعی درس ۱۶	آب و هوا	
علوم درس ۴	انرژی الکتریکی	
علوم درس ۷	آهن‌ربا در زندگی	
ریاضی فصل ۶	شکل‌های هندسی	خلاق شو
فارسی درس ۵	رهایی از قفس	
فارسی درس ۱۶	پرسشگری	
راهنمای تدریس هنر	ساختن حجم گلی و رنگ‌آمیزی آن	
قرآن درس ۲	آیاتی از قرآن کریم	خدای مهربان را بهتر بشناس
قرآن درس ۱۴	آیاتی از قرآن کریم	
هدیه‌های آسمان درس یک	دانه‌ای که نمی‌خواست برود	
هدیه‌های آسمان درس ۱۸	چشمان همیشه باز	
فارسی درس ۶	آرش کمانگیر	
فارسی درس ۷	مهمان شهرما	
مطالعات اجتماعی درس ۱۱	سفری به همدان	ایران عزیز
مطالعات اجتماعی درس ۱۲ و ۱۳	سفری به تخت جمشید	
مطالعات اجتماعی درس ۱۴	سفری به کرمانشاه	
قرآن درس ۱۲	داستان حضرت زکریا و یحیی	
هدیه‌های آسمان درس ۲	کودکی بر آب	
هدیه‌های آسمان درس ۱۲	روزی برای تمام بچه‌ها	نام‌آوران علمی، ادبی و مذهبی
هدیه‌های آسمان درس ۱۴	اولین بانوی مسلمان	
مطالعات اجتماعی درس ۲۰	نشانه‌های ملی ما	
فارسی درس ۱۰	باغچه اطفال	

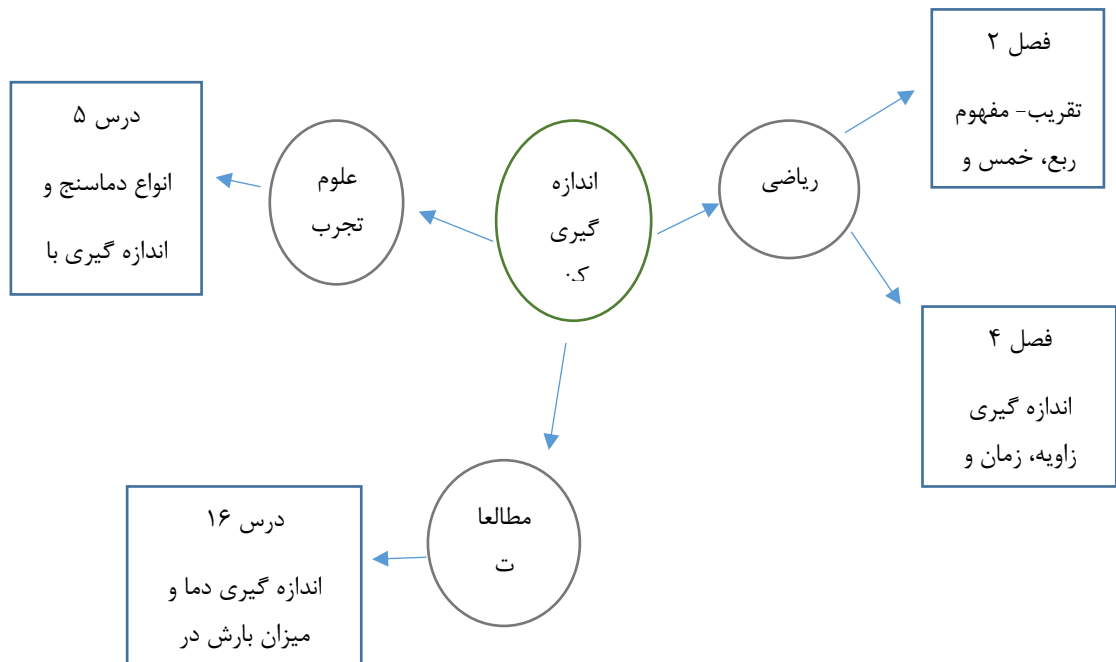
فارسی درس ۱۱	فرمانده دل‌ها	
فارسی درس ۱۳	لطف حق	
ریاضی فصل یک	اعداد و الگوها	اقتصاددان کوچک
مطالعات اجتماعی درس ۳	خرید و فروش در محله	
مطالعات اجتماعی درس یک	همسایه‌ی ما	
مطالعات اجتماعی درس ۲	اینجا محله‌ی ماست	محله
هدیه‌های آسمان درس ۳	ما به مسجد می‌رویم	
قرآن درس ۱۵	آیاتی از سوره عبس	
علوم درس ۹ و ۱۰	بدن ما	سلامت باش
زاهنمای تدریس تربیت بدنی	مواد غذایی مفید و مضر برای بدن	

- تدوین طرح درس تلفیقی در پایه چهارم ابتدایی

یافته‌ها

با توجه به اهداف کتاب‌های درسی و راهنمای معلم پایه چهارم ابتدایی، مفاهیم و مهارت‌های کتب درسی این پایه مورد بررسی قرار گرفت. مقوله‌های مرتبط و نزدیک به هم در یک مضمون قرار گرفتند و مجموعاً ۱۲ مضمون تشکیل شد. در ایجاد مضمون‌ها سعی شد موضوعاتی به‌عنوان مضامین اصلی قرار گیرند که برای دانش‌آموزان جالب و درعین‌حال مفید باشند. ترتیب ارائه مضمون‌ها در کلاس درس بر عهده معلم است، چراکه ایشان از شرایط دانش‌آموزان و کلاس خود اطلاع بیشتری دارد. اما، به‌طور پیشنهادی، ترتیب ارائه مضمون‌ها به همان صورتی است که در متن آمده است. به‌عنوان مثال، مضمون ۶: خلاق شو است. برای تدریس این مضمون لازم است دانش‌آموز برخی از مفاهیم و مهارت‌ها را قبلاً یاد گرفته باشد. از این رو، پیش از مضمون خلاق شو، مضامینی هم چون توانا باش، ما و دیگران، جهان زیبا و طبقه‌بندی و مقایسه داده‌ها آورده شده است. در مضمون خلاق شو، فصل ۶ ریاضی، فعالیت ساخت اشکال هندسی با وسایل ساده در نظر گرفته شده است. انجام این فعالیت نیازمند شناخت دانش‌آموز از اشکال هندسی و استفاده درست از ابزار است که مورد اول در مضمون طبقه‌بندی و مقایسه داده‌ها و مورد دوم در مضمون توانا باش گنجانده شده است. در این صورت، دانش‌آموز می‌تواند از انجام این فعالیت سربلند بیرون آید.

به منظور تدریس کارآمد این مضامین بهتر است آموزگار نقشه ذهنی از هر کدام از مضامین طراحی کند (همانند شکل ۱)؛ تا تصویر کلی از مضمون در ذهن آموزگار و دانش‌آموز شکل بگیرد. علاوه بر این، لازم است با توجه به نقشه‌ذهنی آموزگار کاربرگی مانند جدول ۴ طراحی کند تا اهداف، تعداد جلسات اختصاص یافته به هر مضمون و فعالیت‌های یاددهی-یادگیری در آن لحاظ شود. در تمام این مراحل، دانش‌آموزان می‌توانند آموزگار را در طراحی فعالیت‌های کلاس درس یاری رسانند. در ادامه یک نمونه نقشه ذهنی و یک نمونه کاربرگ قرار داده شده است.

شکل ۱. نقشه مفهومی مضمون اندازه گیری کن

جدول ۳. کاربرد پیشنهادی مضمون جهان زیبا

مضمون جهان زیبا	
تعداد جلسات تدریس: ۸ جلسه	
اهداف:	آشنایی با شگفتی های جهان توجه به بی شمار بودن نعمت های الهی آشنایی با راهکارهای حفاظت از کره زمین و زیستگاه ها شناخت اشکال مختلف انرژی و استفاده درست از آنان
فعالیت های یادگیری و سازماندهی دروس زیرمجموعه این مضمون	
جلسه اول	با اشاره به درس یک قرآن و فارسی به بی شمار بودن نعمت های الهی اشاره می شود. برای تدریس این جلسه، می توان از روش بارش فکری استفاده کرد. به طوری که از دانش آموزان خواست تا نعمت های الهی را نام ببرند و یکی از دانش آموزان آن ها را پای تخته بنویسد طوری که تخته پر شود و سپس، با هدایت دانش آموزان توسط معلم به فراوان بودن نعمت های الهی پرداخته می شود.
جلسه دوم	درس ۱۵ و ۱۷ مطالعات اجتماعی - به بررسی ناهمواری ها و مناطق آب و هوایی ایران پرداخته می شود. در این جلسه می توان با گروه بندی دانش آموزان و قرار دادن تصاویری از هر منطقه به گروه ها با مشارکت دانش آموزان به جمع بندی رسید. در پایان نیز به عنوان تکلیف هر گروه درباره یکی از ناهمواری های منطقه خود روزنامه دیواری بسازند و با آن ناهمواری را به صورت ماکت بسازند. گروهی نیز درباره ناحیه آب و هوایی منطقه خود روزنامه دیواری تهیه کنند.
جلسه سوم	درس دو فارسی (کوچ پرستوها به عنوان یکی از شگفتی های جهان) و درس ۱۲ علوم تجربی که به بررسی بخش های مختلف گل و تولیدمثل آن می پردازد. در این جلسه آموزگار می تواند با پخش فیلم آموزشی درباره حیات وحش و سپس، پرسش و پاسخ از دانش آموزان آنان را به اهداف یادگیری هدایت کند.

به عنوان تکلیف دانش آموزان می توانند یک گل پژمرده را از بوته بکنند و بخش های آن را در گروه خود بررسی کنند.	
درس ۱۳ علوم تجربی و درس ۱۹ مطالعات اجتماعی با محوریت زیستگاه و رابط غذایی و حفاظت از آن است. از آن جایی که دانش آموزان درباره محیط زیست و حیوانات اطلاعات بسیار خوبی دارند و در جلسه سوم نیز تاحدی به این موضوع پرداخته شده است. در این جلسه دانش آموزان با هدایت معلم می توانند به اهداف یادگیری دست یابند.	جلسه چهارم
درس ۱۸ مطالعات اجتماعی پوشش گیاهی جانوری در ایران- از جلسه قبل به دانش آموزان گفته می شود که درباره جانوران و گیاهانی که در منطقه خود هستند اطلاعاتی جمع آوری کنند و به کلاس آورند. در این صورت، معلم می تواند با بازی های مختلف مثل حدس بزن یا پانتومیم مطالب این جلسه را به دانش آموزان منتقل کند.	جلسه پنجم
درس ۸ علوم تجربی منظومه شمسی و حفاظت از کره زمین است. معلم مجدداً به فراوان بودن نعمات الهی اشاره می کند و سپس، با پخش فیلم آموزشی درباره درس این جلسه شوق یادگیری را در دانش آموزان می پروراند. دانش آموزان با توجه به درس هنر می توانند با مواد بازیافتی منظومه شمسی بسازند. و یا ماسک هر کدام از سیاره ها را ساخته و در حیاط مدرسه با کمک یکدیگر منظومه شمسی بسازند. هر دانش آموز در نقش یک سیاره)	جلسه ششم
در درس ۳ و ۴ علوم تجربی به بررسی اشکال مختلف انرژی و صرفه جویی در مصرف آنها پرداخته می شود. دانش آموزان در این جلسه می توانند از تجارب زیسته خود در استفاده از انرژی صحبت کنند و با هدایت معلم به مطالب مفیدی دست پیدا کنند. در شناخت انرژی الکتریکی و مدارها دانش آموزان می توانند دست یکدیگر را بگیرند و یک نفر به عنوان لامپ و دیگری به عنوان باتری باشد و نمایش خاموش و روشن شدن مدار الکتریکی را انجام دهند.	جلسه هفتم
درس ۵ علوم تجربی به بررسی انرژی گرمایی می پردازد. که معلم می تواند با آزمایش های مختلفی که در کتاب درسی عنوان شده است مفاهیم را به خوبی منتقل کند.	جلسه هشتم

-اعتبارسنجی راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی از دیدگاه معلمان

پژوهشگر مفاهیم، مهارت ها و مضامینی که بر اساس روش پژوهش استخراج شده بود را در اختیار ۱۲ تن از معلم های پایه چهارم ابتدایی استان گلستان شهرستان کلاله قرار داد و نظر آن ها در این رابطه جویا شد. نظرات آنها در مورد هر کدام به شرح ذیل است.

معلمانی که راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه چهارم ابتدایی در اختیارشان قرار گرفت اذعان داشتند این برنامه تمام مهارت ها و مفاهیم پایه چهارم ابتدایی را در نظر گرفته و از این رو توانسته است مضامین را به خوبی سازماندهی کند. هم چنین، یکسری اصلاحاتی را بیان کردند که در راهنمای عمل لحاظ شد. مانند حذف مفهوم گنجایش از مفاهیم کتاب ریاضی چرا که معتقد بودند دانش آموزان این مفهوم را در پایه پنجم به طور مفصل یاد می گیرند و در پایه چهارم تنها به عنوان آزمایشی کوتاه و آشنایی کلی مدنظر است و یا در مهارت های درس مطالعات اجتماعی به اضافه کردن ساخت ماکت محله اشاره کردند. معلمان برای راهنمای عمل تدوین شده، مزایا و معایبی را برشمردند که در جدول ۵ آورده شده است.

جدول ۴: مزایا و معایب راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه چهارم ابتدایی

مزایا	معایب
انتخاب هوشمندانه و جذاب عنوان برای مضامین	وجود این راهنما باعث می شود معلمان دست به خلاقیت زده و دقیقاً از این راهنما استفاده کنند در این صورت شرایط کلاس خود را در نظر نمی گیرند و مشکلاتی به همراه دارد.
در نظر گرفتن پیش نیازهای درسی در ترتیب ارائه مضامین	
گنجاندن اکثر مفاهیم و مهارت های پایه چهارم ابتدایی در مضامین موردنظر	
نقشه راهی برای معلمانی که دانش کافی نسبت به استفاده از رویکرد تلفیقی در کلاس درس ندارند.	
قابلیت اجرا در کلاس های پرجمعیت	

ده تن از معلمانی که از آنان مصاحبه شد داوطلب اجرای این برنامه در کلاس درسی خود بودند. دو نفر از معلمان عنوان کردند که اکثر برنامه‌هایی که تدوین می‌شود مناسب کلاس‌های پرجمعیت نیست. اما، این برنامه طوری تنظیم شده است که برای کلاس‌های پرجمعیت نیز قابلیت اجرا دارد. ۴ تن از معلمان بیان کردند ارتباط دادن دروس به یکدیگر و سازمان‌دهی مطالب باعث می‌شود دانش آموزان کاربرد تجربی آموزشی خود را در زندگی واقعی ببینند در این صورت یادگیری عمیق صورت می‌گیرد و از همه مهم‌تر آموزش برای دانش آموزان جذاب تر می‌شود.

سه تن از معلمان تمایل نداشتند که تمام این برنامه را در کلاس اجرا کنند. آنان معتقد بودند برخی دروس مثل ریاضی به خاطر پیچیدگی مسائل و عدم درک ارتباط بین دروس توسط دانش آموز و درنهایت، سردرگمی آن‌ها بهتر است به صورت رشته محور تدریس شود. معلم دیگری معتقد بود اجرای این برنامه به صورت تمام و کمال و باهدف یادگیری عمیق، نیاز به امکانات و فضای آموزشی مناسب دارد که در حال حاضر اکثر مدارس از این مهم بی‌بهره هستند. در ادامه بیان کردند که اجرای این برنامه در مدرسه نیازمند توجیه مدیر، عوامل مدرسه و اولیا دارد. سال‌هاست که برنامه درسی رشته محور بر نظام تعلیم و تربیت حاکم است و اجرای برنامه درسی تلفیقی تحولی در نظام تعلیم و تربیت است. از این رو، باید برای توجیه مخاطبان به‌طور جدی وقت صرف کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی و اعتبارسنجی آن از دیدگاه معلمان بود. برای انجام این مهم، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. با بررسی کتاب‌های راهنمای معلم پایه چهارم و کتاب‌های درسی این پایه مفاهیم و مهارت‌های درس‌های قرآن، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی، علوم تجربی، فارسی و نگارش، تربیت بدنی و هنر به تفکیک دروس مشخص شد. در پژوهش جلال پور (۱۳۹۹) و اسماعیلی (۱۳۹۹) مفاهیم و مهارت‌های کتب درسی در پایه‌های موردنظر به روش بالا استخراج شده است و به دلیل ارتباط طولی کتاب‌های درسی (تلفیق عمودی) در پایه‌های مختلف برخی از مفاهیم و مهارت‌های

کتاب‌های درسی پایه چهارم ابتدایی مانند الگوهای عددی هندسی در درس ریاضی، انواع سنگ‌ها در درس علوم تجربی و رنگ و بافت در درس هنر با پژوهش‌های جلال پور (۱۳۹۹) و اسماعیلی (۱۳۹۹) مشابهت دارد و همسو است.

پس از استخراج مفاهیم و مهارت‌ها، آن دسته از مقوله‌هایی که ارتباط نزدیک‌تری با یکدیگر داشتند در یک مضمون (تم) قرار گرفتند. در تلفیق مهارت‌ها و مفاهیم پایه چهارم ابتدایی از رویکرد مضمون مدار استفاده شد. در نهایت، ۱۲ مضمون تشکیل شد که عبارتند از: تواناباش، ماو دیگران، طبقه‌بندی و مقایسه داده‌ها، جهان زیبا، اندازه‌گیری کن، خلاق شو، خدای مهربان را بهتر بشناس، ایران عزیز، نام‌آوران علمی، ادبی و مذهبی، اقتصاددان کوچک، محله، سلامت باش.

اولین مضمون از لحاظ اجرا در کلاس درس به نظر پژوهشگر مضمون «توانا باش» است. در این مضمون مفاهیم و مهارت‌های اساسی وجود دارد که یادگیرنده در ادامه مسیر یاددهی-یادگیری و در زندگی واقعی نیازمند آن‌ها است. از مهارت‌های اساسی در درس قرآن توانایی روخوانی آیات کتاب درسی و رعایت آداب خواندن قرآن است. در درس هدیه‌های آسمان توانایی شکرگزاری و دعا کردن. دانش آموز با تفکر می‌تواند مسائل پیش روی خود را به روش‌های مناسبی حل‌وفصل کند. بتواند به خوبی سخن بگوید، عقاید خود را بیان کند و این را به قلم خود بنویسد. تشخیص جهت‌های جغرافیایی از مواردی است که در این مضمون مورد توجه است. دانش‌آموز با تقویت تفکر فضایی در درس ریاضی می‌تواند به خوبی از عهده تشخیص جهت‌های جغرافیایی برآید. در قرن ۲۱ تعلیم و تربیت عمیقاً تحت تاثیر تکنولوژی و جهانی شدن قرار گرفته است. در این صورت مفاهیمی چون ارتباط و انتقادپذیری معنای دیگری می‌یابند. در واقع آن چیزی که در قرن ۲۱ مهم‌تر است پرورش مهارت‌ها به جای انتقال صرف دانش است. (دریک و رید، ۲۰۱۸)

در مضمون «ماو دیگران» سعی شده است که یادگیرنده با مزیت‌های ارتباط با دیگران آشنا شود. در درس قرآن به وحدت بین مردم و کمک کردن به دیگران اشاره می‌شود. پس از آن به چگونگی ارتباط با دیگران پرداخته می‌شود. در فارسی به نقش جمله در ارتباط و استفاده درست و بجا از جملات اشاره می‌شود. همچنین دانش آموز باید بداند در ارتباط با انسان‌ها مثبت نگری، ایثار و فروبردن خشم نقش اساسی دارند. این مهارت‌ها را می‌توان در بازی‌های گروهی زنگ تربیت‌بدنی و یا انجام نمایش‌های گروهی بیش‌ازپیش تقویت کرد.

فتحی (۱۳۹۹) در پژوهش خود اذعان می‌دارد که روابط انسانی و حضور در اجتماعات از دشوارترین مسائل معرفتی و عملی است. هنگامی که انسان خود را در اجتماع می‌بیند و انتظارات و نیازهای جامعه را احساس می‌کند اهمیت روابط انسانی سالم را بیشتر درک می‌کند. از این‌رو، در صورت یادگیری و اصلاح این روابط فرد و جامعه رشد و تکامل پیدا می‌کند.

در مضمون «جهان زیبا» ابتدا سعی می‌شود توجه یادگیرنده به نعمت‌های خداوند جلب شود. سپس، به مواردی از این نعمت‌ها در دروس مختلف پرداخته می‌شود. در درس علوم تجربی توجه به اشکال مختلف انرژی مانند گرما و منظومه شمسی، در مطالعات اجتماعی آشنایی با زیستگاه‌ها و با کاردستی‌های مختلف در درس هنر

مانند چاپ دستی با برگ‌ها یا کاردستی با مواد بازیافتی می‌توان این آموخته‌ها را در زندگی واقعی معنا بخشید. در این مضمون به پیشگیری از آسیب‌های زیست محیطی نیز اشاره می‌شود.

معضلات زیست محیطی از مواردی است که جهان همواره با آن روبرو است. آموزش می‌تواند قدمی مهم در پرورش توانایی انسان‌ها در رفتار با محیط زیست بردارد. درک اصول جوامع زیست محیطی و استفاده از آن برای ایجاد جوامع پایدار ضروری است. (ربیعی و همکاران، ۱۳۹۹)

در پژوهش اسماعیلی (۱۳۹۹) مضمون "شگفتی‌های آفرینش" نیز توجه دانش‌آموزان را به محیط پیرامون و عجاب آن جلب می‌کند؛ و با استفاده از مواد موجود در طبیعت به خلق آثار هنری می‌پردازند (بدون آسیب به محیط) تا ارتباط ملموسی با طبیعت بوجود آید.

در مضمون «اندازه‌گیری کن» هدف اصلی، توانایی اندازه‌گیری موارد مختلف مانند زمان، طول، زاویه، دما و میزان بارش است. در ابتدا با توجه به آیه قرآن در اول فصل ۶ ریاضی درک می‌کند که هر چیزی به اندازه آفریده شده است و سپس مهارت اندازه‌گیری دقیق و تقریب زدن را می‌آموزد.

آموزش در خلا اتفاق نمی‌افتد. بلکه آموزش نیازمند بافت و زمینه‌ای است تا برای آنچه مخاطب می‌آموزد دلیل و جایی در زندگی روزمره پیدا شود. در واقع، مفاهیم درسی در موقعیت‌های واقعی بکار گرفته می‌شود. این کار رشد و بالندگی دانش‌آموزان را به همراه دارد. (اسماعیلی، ۱۴۰۱) در این صورت باید توجه داشت مفاهیم درسی در خدمت وقایع است.

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که خلاقیت پدیده‌ای ثابت نیست و با مداخله امکان بهبود و ارتقای آن وجود دارد (پورمحسنی و همکاران، ۱۳۹۸). در مضمون «خلاق شو» هدف اصلی پرورش خلاقیت است. این مضمون به‌عنوان ششمین مضمون در نظر گرفته شده است تا دانش‌آموز ابتدا دانش کافی به دست آورد و سپس، با بکار بستن این دانش بتواند دست به خلاقیت بزند. معلم نقش راهنما و تسهیلگر را ایفا می‌کند تا دانش‌آموز آزادی لازم برای انجام فعالیت‌ها را داشته باشد. به‌عنوان نمونه، در درس علوم تجربی از یادگیرنده خواسته می‌شود با توجه به لوازمی که روی میز مشاهده می‌کند و با توجه به دانش پایه‌ای که درباره آهن‌ربا کسب کرده است سعی کند یک آهن‌ربا بسازد. مزیت استفاده از رویکرد تلفیقی در پرورش خلاقیت این است که دانش‌آموز در حل مساله به دنبال این نمی‌گردد که بدانند در حل این مساله چه بخشی از ریاضیات، ادبیات و علوم را بکار ببرد. بلکه رویکرد تلفیقی پیونددهنده تفکرات و موضوعات درسی بصورت یک کل منسجم است. (زابلی منفرد، ۱۳۹۸) این نگاه کل‌نگر در پرورش خلاقیت بسیار حائز اهمیت است.

در مضمون «خدای مهربان را بهتر بشناس» سعی می‌شود با یادآوری آموخته‌های دانش‌آموزان در مضمون "جهان زیبا" به دانا و حکیم بودن خداوند اشاره کرد. خداوند نیازهای تمام موجودات و راه‌های رفع نیاز را می‌داند. او به همه اعمال ما بیناست. در دوره اول ابتدایی دانش‌آموزان را با مهربانی خداوند آشنا می‌کنند اما در دوره دوم از آنجاکه دانش‌آموزان کمی به تفکر انتزاعی و تحلیلی نزدیک می‌شوند بهتر است خداوند را بهتر و جامع‌تر بشناسند و درباره این مسائل بیشتر فکر کنند. در این صورت در نوجوانی با ابهامات کمتری مواجه خواهند شد.

هدف اصلی مضمون ایران عزیز تقویت روحیه وطن دوستی در فراگیران است. فراگیران با دانستن گذشته ایران و نشانه‌های ملی و مذهبی کشور ایران می‌توانند این روحیه را تقویت کنند. در این مضمون از اسطوره‌ها و داستان‌های ملی ایرانی سخن به میان می‌آید، همچنین به آثار باستانی برخی شهرهای ایران مانند کرمانشاه و شیراز اشاره می‌شود و دوره‌های پادشاهی ایران نیز مورد توجه است. این روزها با هجمه شدید دشمنان که برای تضعیف کشور ایران دست به هرکاری می‌زنند باید توجه داشت وطن دوستی و تلاش برای پیشرفت کشور در اولویت کارهای تربیتی و آموزشی باشد.

در مضمون نام‌آوران علمی، ادبی و مذهبی، دانش آموزان ترغیب می‌شوند، ضمن آشنایی با شخصیت‌های برجسته در حوزه‌های علمی، ادبی و مذهبی آنان را الگوی خود قرار دهند. چراکه در این سن تمایل زیادی به الگو طلبی دارند همچنین آموخته‌ها بر روح و قلب آنان نقش می‌بندد. در حوزه علمی دانش آموزان با ابوریحان بیرونی و جبار باغچه بان آشنا می‌شوند. همچنین دانش آموزان شخصیت آسیه همسر فرعون را به‌عنوان یک زن باایمان و پرتلاش مورد بحث قرار می‌دهند. آنان با شاعرانی چون پروین اعتصامی و مولانا آشنا می‌شوند.

هویت ملی امری کلی، جمعی و بالاترین سطح هویت است که در قالب یک سرزمین و یک ملت شکل می‌گیرد. هویت ملی بیانگر تعلق باورهای اجتماع با مولفه‌های زبانی، فرهنگی، مذهبی و تاریخی جامعه است. عوامل سرمایه اجتماعی و نگرشی، عوامل رسانه‌ای در شکل‌گیری هویت ایرانیان نقش بسزایی دارد. (عشایری و همکاران، ۱۳۹۷) مدرسه اجتماع کوچکی است که با توجه به در دست داشتن رسانه و فضای اجتماعی مناسب، می‌تواند در تحقق هویت ملی نقش پررنگی داشته باشد. در دو مضمون «ایران عزیز» و «نام‌آوران علمی، ادبی و مذهبی» فاکتور هویت ملی به خوبی مورد توجه قرار گرفته است. چراکه سعی دارد باورها و نگرش دانش‌آموزان را نسبت به مولفه‌های زبانی، فرهنگی، مذهبی و تاریخی کشور خود تقویت کرده و در مواردی دانش‌آموزان را به چالش بکشانند.

تربیت اقتصادی از اهداف اساسی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است. چراکه بر زندگی فرد، خانواده و ثروت ملی تاثیر می‌گذارد. در بحث سواد مالی دو بعد اهمیت دارد. بعد اول دانش و آگاهی، بعد دوم مهارت و توانایی استفاده از دانش بدست آمده است. (امیری و همکاران، ۱۳۹۷). یادگیرنده باید ارزش پول را بداند و مهارت استفاده بهینه از آن را نیز به خوبی فراگیرد. این دو مهم تحت عنوان سواد مالی و یا سواد اقتصادی میسر خواهد شد که در این پژوهش با عنوان «اقتصاددان کوچک» مطرح شده است. اطهری و قناوی (۱۴۰۱) عنوان می‌کنند که آموزش سواد مالی به دانش‌آموزان می‌تواند تاثیر مثبتی در کاهش مصرف‌گرایی داشته باشد. مصرف‌گرایی از معضلات اساسی جامعه امروزی است که کازشناسان آموزش سواد مالی را راه‌هایی از این آسیب می‌دانند. در واقع فرد می‌تواند علاوه بر انگیزه کافی برای کسب درآمد از لحاظ مالی در رفاه بوده و در عین حال به مصرف‌گرایی دچار نشود. در پژوهش جلال پور (۱۳۹۹) نیز سواد مالی از مضامین اصلی راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی است.

مضمون «محلّه» با مضمون «ما و دیگران» ارتباط نزدیکی دارد. در این مضمون به بررسی مقررات و امکانات محلّه و حفاظت از آن پرداخته می‌شود. همچنین، به مسجد به‌عنوان یکی از نهادهای مهم موجود در محلّه اشاره می‌شود و آداب حضور در مسجد نیز مورد توجه است. این مضمون با مضمون "نهادهای" در پژوهش

جلال پور (۱۳۹۹) هم‌راستا است. در مضمون نهادها جلال پور به نهادهایی همچون محله، مدرسه و موزه اشاره می‌کند. در اینجا، نیز به محله و مسجد به‌عنوان نهادهای اجتماعی بسیار مهم توجه شده است.

هدف اصلی مضمون «سلامت باش» علاوه بر شناخت بدن انسان آشنایی با عوامل مؤثر در سلامت انسان است. یادگیرنده باید بداند بدن او دارای چه پیچیدگی‌هایی است و سپس، در جهت حفظ سلامت و شادابی بدن خویش تلاش کند. در ساحت‌های ششگانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز به تربیت زیستی و بدنی اشاره شده است. یادگیرنده علاوه بر حفظ سلامت خویش باید به ارتقای سلامت و ایمنی افراد جامعه نیز بیندیشد و بر انتخاب آگاهانه سبک زندگی سالم اهتمام ورزد. در پژوهش اسماعیلی (۱۳۹۹) نیز مضمون "سلامت" دربرگیرنده عوامل سلامتی همچون خواب، تغذیه و هوای پاک است. که با مضمون فوق هم‌راستا است.

برای اجرای این برنامه درسی آموزگار لازم است یک طرح درس سالانه تدوین کند تا اولویت اجرای هر مضمون در طی سال برای وی مشخص گردد. همچنین معلمانی که از آنان مصاحبه شد اتفاق نظر داشتند که نحوه اجرای این برنامه به همین ترتیبی که ارائه شده است مناسب است. پس از تدوین طرح درس سالانه نیاز است آموزگار برای هر مضمون یک طرح درس کلی که شامل اهداف، تعداد جلسات موردنیاز برای اجرای مضمون و فعالیت‌های یادگیری و سازمان‌دهی دروس که زیرمجموعه مضمون است را تنظیم کند.

پس از تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه چهارم ابتدایی به‌منظور اعتبارسنجی آن این راهنما در اختیار ۱۲ تن از معلمان خبره پایه چهارم ابتدایی در استان گلستان شهرستان کلاله که با برنامه درسی تلفیقی آشنا بودند قرار گرفت و مورد تأیید آنان بود.

معلمانی که با آنان مصاحبه شد اذعان داشتند که این راهنما تمام مفاهیم و مهارت‌های پایه چهارم ابتدایی را در نظر گرفته است. مواردی نیز برای اصلاح بیان شد که مورد توجه قرار گرفت. و تعداد ده نفر از این معلمان موافق اجرای راهنمای عمل تدوین شده در کلاس خود بودند.

در پایان، پیشنهاد می‌شود این راهنما به عنوان نمونه مورد استفاده معلمان ابتدایی قرار گرفته و از آن در آموزش و تدریس خود الهام گرفته و بهره ببرند. معلم‌ها می‌توانند طرح درس و مضامین خلاقانه خود را برای هر پایه ابداع کنند و به یادگیری عمیق و پویای دانش آموزان کمک کنند.

مشارکت نویسندگان

این مقاله با راهنمایی استاد راهنما و مشاور پایان نامه توسط دانشجو که آموزگار ابتدایی بوده است انجام شده و پژوهشگر اول دانشجو به عنوان نویسنده اول و استاد راهنما نویسنده دوم و نویسنده مسئول و استاد مشاور نویسنده سوم است.

تقدیر و تشکر

این مقاله حاصل پایان نامه دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی دانشگاه الزهرا بوده است و هیچ کمک مالی دریافت نشده است.

تعارض منافع

هیچ تعارض منافی وجود ندارد و فرم تعارض منافع تکمیل و امضا شده است.

منابع

- احمدی، پروین (۱۳۹۰). طراحی و سازماندهی محتوای برنامه درسی رویکرد بین رشته‌ای در برنامه درسی تلفیقی. تهران: آبیژ.
- احمدی، پروین (۱۴۰۰). تدوین راهنمای عمل برنامه درسی و آموزش تلفیقی به منظور توانمندسازی معلمان ابتدایی در آموزش مجازی عصر کرونا. مقاله ارائه شده در همایش هویت ایرانی برنامه درسی و آموزش عصر پساکرونا، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، مشهد، ۱۴۰۰.
- احمدی، پروین؛ رجبی هرسینی، مریم؛ محسنی، هدی سادات (۱۴۰۰). تحلیل پدیدارشناسانه معلمان ابتدایی (دانشجویان ارشد برنامه درسی) از کاربرد رویکرد تلفیقی در تدریس، پژوهش های برنامه درسی، ۱۱(۱)، صص. ۲۶۴-۲۸۶.
- احمدی، پروین؛ سبحانی‌نژاد، مهدی؛ امیری، مهدی (۱۳۹۴). سازماندهی میان رشته‌ای برنامه درسی با تاکید بر اثربخش سازی محتوای دروس، پژوهش‌های آموزش و یادگیری دانشگاه شاهد، ۲۲(۶)، ۹۸-۱۲۲.
- امیری، هادی؛ روشندل، آرمان؛ طغیانی، مهدی (۱۳۹۷). سواد مالی و ضرورت سنجش آن در نظام نوین آموزشی، رویکردهای نوین آموزشی دانشگاه اصفهان، سال سیزدهم، ۱(۲۷)، ۶۷-۸۶.
- اسماعیلی، زهرا (۱۳۹۹). تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه اول ابتدایی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه الزهرا، تهران.
- انوری، مهسا (۱۳۹۸). راهنمای تلفیق برنامه درسی پایه پنجم ابتدایی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی)، دانشگاه الزهرا، تهران.
- پورمحسنی کلوری، فرشته؛ صبوری، فاطمه؛ مولایی، مهتری (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت خلاقیت در تفکر انتقادی، مهارت اجتماعی و خلاقیت دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی. تفکر و کودک، ۱۰(۲)، ۲۱-۴۲.
- جلال‌پور، سارا (۱۳۹۹). تدوین و تولید راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه الزهرا، تهران.
- ربیعی، محمد؛ حاجی حسین‌نژاد، غلامرضا؛ عطاران، محمد؛ کیامنش، علیرضا؛ شبیری، سیدمحمد (۱۳۹۹). طراحی و اعتباریابی الگوی مطلوب برنامه درسی در هم تنیده (تلفیقی) آموزش سواد بوم شناختی در دوره ابتدایی ایران، مطالعات برنامه درسی ایران، ۱۵(۵۹)، صص. ۳۰-۵.

زابلی منفرد، مریم (۱۳۹۸). بررسی تاثیر رویکرد تلفیق برنامه درسی بر خلاقیت دانش آموزان پایه چهارم، مقاله ارائه شده در پنجمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در برنامه‌ریزی درسی ایران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین، تهران، ۱۳۹۸.

شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). مبانی نظری سند تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. ضرغام بروجنی، حمید؛ ملکی، حسن؛ نوری، یوسف؛ جولانی، معصومه (۱۴۰۰). نقش تلفیق برنامه درسی با انواع گردشگری در ساحت‌های تربیتی دوره ابتدایی، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳(۱۴۷)، صص. ۵۳-۷۶.

طلوعی خیبری، فاطمه؛ فهیمی‌نژاد، علی؛ طیبی ثانی، سیدمصطفی؛ مرسل، باقر (۱۴۰۰). تاثیر برنامه درسی تلفیقی بر یادگیری درس علوم تجربی و مهارت تربیت بدنی پایه پنجم ابتدایی، رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۴(۲)، صص. ۷۳-۹۶.

عشایری، طاها؛ ذوالفقاری، اکبر؛ نامیان، فاطمه؛ حسین‌زاده، الهام (۱۳۹۷). تبیین جامعه‌شناسی هویت ملی ایرانیان، مطالعات میان‌فرهنگی، ۱۳(۳۷)، صص. ۳۷۰-۶۷.

غلامیان، رضا؛ هاشمی، سید احمد؛ ماشینچی، علی اصغر؛ بهروزی، محمد (۱۳۹۹). روش‌های یاددهی یادگیری برنامه درسی تلفیقی تربیت اجتماعی در دوره ابتدایی، تحقیقات مدیریت آموزشی، ۱۱(۴)، صص. ۱۶-۲۶. فتحی، ابراهیم (۱۳۹۹). الگوی هنجاری ارتباطات انسانی در اندیشه آیت‌الله جوادی آملی، دین و ارتباطات، سال بیست و هفتم، ۱(۵۷)، ۳۸۵-۴۱۷.

فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۵). اصول و مفاهیم اساسی برنامه‌ریزی درسی. تهران: علم استادان.

ماهروزاده، طیبه؛ نورآبادی، سولماز (۱۳۹۳). تلفیق علم و تکنولوژی در برنامه درسی دوره ابتدایی، پژوهش‌های تربیتی، ۲۹، صص. ۱۸-۴۰.

متین‌فر، نرگس؛ کیان، مرجان (۱۳۹۹). اثربخشی اجرای برنامه درسی تلفیقی هنر بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی، پژوهش‌های برنامه درسی، ۱۰(۲۰)، صص. ۶۶-۸۳.

مرکز مطالعات ملی تیمز و پرلز (۲۰۲۱). <https://timssandpirls.ir>

مهدی‌زاده دایو، پریسا (۱۴۰۰). تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه الزهراء، تهران.

مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۱). مفهوم‌شناسی تلفیق در برنامه‌ریزی درسی، دانشنامه ایرانی برنامه درسی، انتشار برخط.

هاشم‌نژاد، طاهره؛ خنجرخانی، مسعود؛ حیدرزادگان، علیرضا (۱۳۹۸). بررسی رویکرد تلفیق برنامه درسی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر پایه چهارم شهرستان خاش، مطالعات روانشناسی تربیتی، ۳۳، صص. ۱۷۱-۱۹۸.

- Akib, E., Imran, m, E., Mahtari, S., Mahmud, M, R., Prawiyogy, A, G., Suprianta, I., Ikhsan, MT, H. (2020). Study on Implementation of integrated Curriculum in Indonesia. recent Educational Education, 1(1), 39-57
- Alghamdi. A, K, h., (2017). The Effect if an Integrated curriculum on student Achivment in Saudi Arabia. mathematics Science and technology Education , 13(9) ,6079-6100. <https://doi.org/10.12973./eurasia.2017.01051a>
- Al-Mutawah, M., Mahmoud, E., Thomas, R., Preji, N., & Alghazo, Y. (2022). Math and Science Integrated Curriculum: Pedagogical Knowledge-Based Education Framework. Education Research International, 2022.
- Arshad, A. M., Halim, L., & Nasri, N. M. (2021). Impact of integrating science and engineering teaching approach on students achievement: A meta-analysis. Jurnal Pendidikan IPA Indonesia, 10(2), 159-170.
- Drake, S. M., Reid, J. I. (2018). Integrated Curriculum as an Effective Way to teach 21st Century Capabilities , Asia Pacific Journal of Educational Research, 1(1), 31-50. <https://doi.org/10.3389/feduc.2020.00122>
- Junevicius, A., Juneviciene, O., Cepeliauskaite, G., & Daugeliene, R. (2021). Development and Implementation of Integrated Curriculum in Management Studies. European journal of contemporary education, 10(2), 375-394.